

ט"ו באב - החג שהוא תעלומה

הרב שלמה ריסקין

א. שאלות על אופיו של ט"ו באב

במשנה החותמת את מסכת תענית נאמר:

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו. כל הכלים טעונין טבילה ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות? בחור, שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך. אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה. 'שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל' ואומר 'תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה' וכן הוא אומר 'צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו' - ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו. (תלמוד בבלי תענית, כו ב)

דברי המשנה מעוררים שתי שאלות יסודיות: ראשית, מה פשר 'יום טוב' זה הנקרא ט"ו באב? ושנית, מה הקשר בינו לבין יום הכיפורים? בהמשך הגמרא¹ מצוינות לא פחות משש סיבות היסטוריות לפשר אותו חג; החל בהסבר שבאותו היום הותרו השבטים לבוא זה בזה, ועד להסבר שבאותו היום פסקו מלכרות עצים למערכה. אולם, כידוע, ריבוי תירוצים לקושיה מסוימת מעיד על כך שכל תירוץ הוא חלקי, ואף לא אחת מהתשובות מספקת!

תיאור הדרך בה חוגגים את היום - אף הוא די מוזר. יש מעין יום סייד הוקינס², שבו הבנות יוזמות את מעשה הקידושין ובעצם צריכות לפתות את הבחורים להתחתן עימהן. למקרא הדברים במשנה, מצטיירת לנגד עיני תמונה של אברך מהכולל שיוצא לרחוב עם הגמרא שלו, פיו אינו פוסק מלימוד ועיניו דבוקות לטקסט שעל

1 תלמוד בבלי תענית, ל ב.

2 Sadie Hawkins Day - מעין יום חג אמריקאי בו בנות יוזמות את הזמנת בחיר ליבם לפגישה רומנטית. [העורך]

הדף על אף שהוא יוצא לדרך, והבנות מנסות לכוון עיניו לכיוון אחר, עם המילים 'שא נא עיניך, בחור, ותסתכל בנו ולא בספר!'... מן ההכרח שיהיה קשר הדוק בין דרך החגיגה ותיאור זה שבמשנה.

שאלה נוספת תתעורר אם ננסה להבין את הפסוקים שמצוטטים במשנה ואת מגמתם:

א. שֶׁקָרַח הָחַן וְהַבֵּל הַיִּפִּי, אִשָּׁה יִרְאֵת ה' הִיא תִתְהַלֵּל. (משלי לא, ל)

אם על הבחור לבחור בחורה מתאימה, פסוק זה אכן מדגיש את הצורך שלא לשים לב רק ליופי החיצוני אלא בעיקר ליופי הפנימי, למידת יראת השמים של המעומדת.

ב. תִּנּוּ לָהּ מִפְּרֵי יְדִיהָ, וַיְהִלְלוּהָ בְּשַׁעֲרֵים מַעֲשֵׂיהָ. (שם, לא)

הפסוק השני מדגיש את חשיבות מעשי ידיה: הן בנוגע לעבודת היד שלה כפשוטו, והן בנוגע לטיב הילדים שיתחנכו בבית נאמן זה. אף אלה יסודות חשובים בבחירת האישה המתאימה.

ג. צָאִינָה וּרְאִינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה, בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אָמוּ בְּיּוֹם חֲתָנָתוֹ וּבְיּוֹם שְׂמֵחַת לְבוֹ. (שיר השירים ג, יא)

מה מקומו של פסוק זה המצוטט משיר השירים?! מובן בהחלט מקומם של הפסוקים מהפרק המפורסם של 'אשת חיל', אולם מה הקשר בין שיר השירים לחג עם אופי של יום סיידה הוקינס?!

ב. עומק הייאוש בט' באב

להבנת דברי המשנה, ייתכן שיש צורך להציע סיבה שביעית לחשיבות של ט' באב. ניתן ללמוד את הסיבה הזו בדרך של 'מדרש' דמיוני, שעל פיו נוכל להבין יותר לעומק את משמעותו של ט' באב.

סביר להניח שיום ט' באב עצמו, יום חורבן הבית לפי קביעת חז"ל, היום שבו נשרף המקדש, היה יום שנהרג בו כמות גדולה של כהנים, לויים וישראלים. ממילא, אין זה מוגזם להניח שהיהודים שנותרו בירושלים עצמה קרעו את בגדיהם וישבו על האדמה לשבעת ימי אבלות. אם כנים דברינו, האבלים על חורבן הבית קמו

מהשבעה בבוקר של יום השביעי, כדין מקצת היום ככולו, שחל ביום חמשה עשר לחודש החמישי, דהיינו בט"ו באב.

קשה לתאר את הייאוש והמרה השחורה שנפלו על כל יחיד ויחיד ביום החורבן. יחד עם המקדש, התמוטט כסא הלאומיות של ישראל סבא. חזון הגאולה שהיה קשור בקשר בל יינתק עם 'ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים',³ וזנהרו אליו כל הגויים... לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה,⁴ אף הוא נכחד. חלק ניכר ממשימתו של עם ישראל, הברכה לכל האדמה ומנורת המקדש שהייתה צריכה להיות אור לעמים, גם הם עלו בעשן.

אין ייאוש כמו ייאוש מסביב למוות. באנגלית יש ביטוי: "במקום שיש חיים - שם יש תקווה". מביטוי זה ניתן ללמוד שבמקום שאין חיים אלא מוות - יש רק ייאוש, שם חסרה תקווה. מצבו של אדם שאמור לשבת שבעה על אחד משבעת הקרובים בין זמן הפטירה ועד סתימת הגולל, נקרא אנינות והאדם נקרא אונן. ייתכן, לפחות לפי הצליל של המילה, שהמשמעות של 'אונן' הוא 'אין אני'. במילים אחרות, האדם העומד לפני הקבר הפתוח אומר: אם הגופה היא סוף כל אדם, מהו השווי של האדם בכלל? איזה מן 'אני' קיים אם האדם בסופו של דבר הינו רק אורח, בורת, פורח בעולם הזה?! אם הכול נגמר בקבר, למה חשוב המאבק וחשובה ההתמודדות בזמן החיים על פני התבל? מה חשיבותו של האדם ופועלו אם בסופו של דבר האדם לקוח מעפר ולעפר הוא ישוב?! כנראה האדם הוא רק חלק קטן של האדמה.

ג. חוה - אם כל חי

כדי להבין סוגיה זו, חשוב לעיין בפעם הראשונה בה התורה מדברת על מוות כחלק מעובדות החיים. בסוגיית העונשים, אחרי חטא האכילה מעץ הדעת, מופיע פסוק מוזר שלכאורה הוא מנתק מהפסוקים שקודמים לו:

וּלְאָדָם אָמַר: כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ, וְתָאֵכַל מִן הָעֵץ, אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר
לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ - אֲרוּרָה הָאָדָמָה, בְּעִבּוּרָךְ... בְּזַעַת אֶפְיֶךָ, תֹּאכַל לֶחֶם, עַד
שׁוֹבֶבְךָ אֶל הָאָדָמָה, כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ: כִּי עָפָר אַתָּה, וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב. וַיִּקְרָא
הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ, חָוָה: כִּי הִוא הִיְתָה אִם כָּל חַי. (בראשית ג, יז-כ)

3 ישעיהו נו, ז.

4 ישעיהו ב, ג-ד.

שתי קושיות נובעות מפסוקים אלו: ראשית, מדוע מוענק שם לאישה דווקא כאן, בתוך ההקשר של עונשים על האכילה מעץ הדעת, ונבחר שם שלכאורה אינו שייך בכלל לחטא עץ הדעת? שנית, אם האישה היא אם כל חי, השם שלה היה צריך להיות חיה, ומדוע נקראה חוה? הרב דון יצחק אברבנאל בפירושו על החומש⁵, מפרש את השם חוה לפי מזמור יט בתהלים:

הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֱלֹהִים, וּמַעֲשֵׂה יְדֵיו מְגִיד הַרְקִיעַ יוֹם לְיוֹם יִבְיַע אִמְרָה,
וְלִילָה לְלִילָה יַחְזֶה דָּעַת. (תהלים יט, ב-ג)

לפי האברבנאל, השם חוה נגזר מהשורש ח-ו-ה: לחוות דעת, לתקשר ולהשמיע. אם כל חי, יולדת הדורות הבאים, ממשיכה שיחה של הדורות הקודמים, שיחה שטרם נגמרה. זו שיחה שהקדוש ברוך הוא התחיל עם אברהם אבינו 'ונברכו בך כל משפחות האדמה'⁶, ובה אברהם מצאנה על ביתו אחריו 'ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'. באמצעותה מבטיח הנביא שעם ישראל ישכנע את כל אומות העולם 'וככתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות'⁸.

החידוש העצום שטמון בתוך השם 'חוה' לאם כל חי נובע דווקא מהעונש על אכילת פרי עץ הדעת עם הגדרת סיום האדם - 'ואל עפר תשוב'. בניגוד למחשבה שהכל נגמר עם המוות, היהדות טוענת שהאדם, ה'אני' החשוב ביותר של היהודי - המשימה הלאומית של ישראל - ממשיך כחלק מהדורות הבאים. הצאצאים שמכילים את המטען התורשתי של הדורות הקודמים, מעבירים גם את המטען הערכי של אבותיהם. אנחנו העם של 'הסימפוניה הבלתי גמורה'; כל דור מנחיל את הכלים לדור הבא ומוסיף נדבך בבניין לעדי עד, מוסיף נושא לפרק וממשיך את אותה סימפוניה¹⁰ וכך הדור הקודם ממשיך להתקיים.

5 אברבנאל, בראשית ב, ד"ה: השאלה הל"ח; בראשית ג, יז, ד"ה ולאדם.

6 בראשית יב, ג.

7 בראשית יח, יט.

8 ישעיהו ב, ד.

9 בראשית ג, יט.

10 ייתכן שגם ב'סימפוניה הבלתי גמורה' של שוברט, שהיא סימפוניה רומנטית ולא קלאסית, בפרק החדש שצריך לבוא, תהיה חזרה על מוטיבים מהפרקים הישנים לצד הוספת נושאים חדשים.

ד. מט' באב לט"ו באב

בזה אנו רואים את החשיבות הגדולה של ט"ו באב. חז"ל ציוו על העם לקום מהשבעה. במקום להתייאש, עליהם לעשות מעשה שיעיד ויחזק את אמונתם בעתידו של העם, בהגשמת הבטחת הברית, בביאת המשיח ובגאולה עולמית. אין מעשה שמאשר אמונה זו כמו נישואין ויצירת התנאים להולדת דור חדש. המשכיות של מנגינת הסימפוניה הבלתי גמורה. בזה מתפרשת יפה היוזמה של הנשים ב'בחור שא נא עיניך', המזכירה לנו את השבח של חז"ל לנשים צדקניות בתקופת עבדות מצרים שהיו מפתות את בעליהן ונכנסו להיריון וילדו שם:

אתה מוצא בשעה שהיו ישראל בעבודת פרך במצרים גזר עליהם פרעה שלא יהיו ישנים בבתיהן שלא יהיו משמשין מטותיהן, אמר רבי שמעון בר חלפתא מה היו בנות ישראל עושות? יורדות לשאוב מים מן היאור... והולכות לשדה ומאכילות את בעליהן שם... משהיו אוכלין ושותין נוטלות המראות ומביטות בהן עם בעליהן... ומתוך כך היו מרגילין עצמן לידי תאוה ופרין ורבין והקב"ה פוקדן לאלתר... בזכות אותן המראות שהיו מראות לבעליהן ומרגילות אותן לידי תאוה מתוך הפרך העמידו כל הצבאות שנאמר 'יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים'.

...כיון שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לעשות את המשכן עמדו כל ישראל ונתנדבו... אמרו הנשים מה יש לנו ליתן בנדבת המשכן? עמדו והביאו את המראות והלכו להן אצל משה, כשראה משה אותן המראות זעף בהן, אמר להם לישראל טולו מקלות ושברו שוקיהן של אלו, המראות למה הן צריכין, א"ל הקדוש ברוך הוא למשה משה על אלו אתה מבזה, המראות האלו הן העמידו כל הצבאות הללו במצרים. טול מהן ועשה מהן כיוור נחשת וכנו לכהנים שממנו יהיו מתקדשין הכהנים, שנאמר ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראות הצובאות אשר צבאו באותן המראות שהעמידו את כל הצבאות האלה.

תנחומא (ורשא), פקודי, ט)

לפי דברים אלה ניתן להבין את הפסוק שצוטט בסיום המשנה והדרש שצמוד לו:

'צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה ובעטרה שעטרה לו אמו, ביום
חתונתו וביום שמחת לבו' - ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו
זה בנין בית המקדש.

הזוהר הקדוש מפרש את הגאולה כזיווג של קדושה בין הקדוש ברוך הוא וכנסת
ישראל; מתן תורה הוא מעשה הקידושין ובית המקדש הוא בית החתונות. חזון שיר
השירים הוא חזון הגאולה, 'קודש קודשים', וכל חתונה נגזרת בזעיר אנפין מאותו
זיווג של קדושה, מפני שהוא מכשיר את הדרך על ידי האמונה בהמשכיות של העם
עד לתקופת הגאולה.

בשעה שנאלצתי לטלפן לג'וני ליברנט, אמו של אוריאל, שהייתה בחופשה קצרה
בניו-ג'רסי כאשר אוריאל הי"ד נהרג, התקשיתי מאוד לנסות לנחם אותה. היות והיא
הייתה אוננת - בדרכה חזרה לארץ ללוויה - סיפרתי לה כיצד רבי ומורי הגרי"ד
סולובייצ'יק זצ"ל הסביר אנינות, ובמיוחד את איסור אמירת ברכות וקיום מצוות
בפרק זמן זה. הרב הציע שהקב"ה, א-ל רחום וחונן, מכיר בכעסו של אדם נגד
בורא עולם שברא עולם כזה שמכיל טרגדיות, מלחמות, ומוות טרם עת. הוא יתברך
משאיר לנו תקופה קצרה להביע בה מרד נגד הקב"ה ותורתו.

ג'וני מיד הפסיקה אותי בדיבורי. 'חס ושלום!' היא אמרה, 'אינני כועסת בכלל. כמובן
אני עצובה, עצב שבלתי ניתן לתארו, אבל אני דווקא מודה להקב"ה שהעניק לנו
מתנת חינוך שאוריאל היה כולו תורה, כולו חסד, כולו נתינה.'

ג'וני הבינה שעם כל הכאב היתה לה זכות גדולה ללדת בחור שבלמדנותו ובעיקר
בצדקותו השפיע על כל כך הרבה אנשים, דתיים וגם חילונים, והצליח להכניס
הרבה חסד ואמת בעלמא דשיקרא שלנו. היא הכירה בטובו של הקב"ה למרות
הטרגדיה האישית שהיא סבלה, והבינה שהייתה לה הזדמנות להמשיך את הנרטיב
והשירה של עם ישראל דרך אוריאל האהוב, שהספיק כל כך הרבה בשנים כה
מעטות.